

Н.Л. Сейтахметова¹ , Ш.М. Жандосова^{1*}

¹ ҚР ҒЖБМ ҒК Философия, саясаттану және дінтану институты

Алматы қ., Қазақстан Республикасы

*e-mail: sholpan_zhandosova@mail.ru

ҚАЗАҚСТАН КОНТЕКСТІНДЕГІ КӨПҚЫРЛЫ БІРЕГЕЙЛІК ЖӘНЕ САЯСИ ҮДЕРІСТЕР: ИНТЕРСЕКЦИОНАЛДЫҚ ТӘСІЛ МЕН ИНСТИТУЦИОНАЛДЫҚ ӨЛШЕМ

Аңдатпа

Мақалада қазіргі заманғы трансформациялық жағдайларда Қазақстандағы көпқырлы бірегейліктің саяси үдерістерге – саяси мобилизацияға, партиялық фрагментацияға және мемлекеттік бірегейлік саясатының тиімділігіне – нақты әсер ету тетіктері зерттеледі. Зерттеу сұрағы: интерсекционалдық бірегейлік конфигурациялары Қазақстандағы саяси мобилизация мен этносаралық тұрақтылыққа қандай жағдайларда біріктіруші, ал қандай жағдайларда бөлуші факторға айналады? Теориялық негізін К. Креншоудың интерсекционалдық тәсілі, Г. Тэджфел мен Дж. Тернердің әлеуметтік бірегейлік теориясы және Қ.Хирстің «азаматтық ұлтшылдық» тұжырымдамасы – осы үш шеңберді Қазақстандық деректерге операцияландыру арқылы – құрайды. Әдіснама: PRISMA хаттамасы бойынша жүйелі шолу (бастапқы 247 жарияланымнан 52 еңбек 4 іріктеу критерийі негізінде алынды), салыстырмалы институционалдық талдау және тематикалық синтез. Нәтижелер бойынша: (1) интерсекционалдық тәсіл бірегейлікті экономикалық күн тәртібімен байланыстырмаса ұзақ мерзімді мобилизациялық потенциалын жоғалтатыны анықталды; (2) «біріктіруші ядросы бар азаматтық ұлтшылдық» ретінде сипатталатын Қазақстандық модельдің этносаралық тұрақтылықты қамтамасыз ету тетіктері жүйелі сипатталды; (3) цифрлық технологиялардың «эхо-камера» феномені арқылы бірегейлік поляризациясын күшейтетіні дәлелденді. Бірегейлік саясатының тиімділігі оны экономикалық, институционалдық және цифрлық саясатпен кешенді үйлестіру дәрежесімен айқындалатыны туралы тұжырым жасалды.

Түйін сөздер: көпқырлы бірегейлік, саяси үдерістер, бірегейлік саясаты, қазақстандық бірегейлік, саяси мобилизация, азаматтық ұлтшылдық, Қазақстан халқы Ассамблеясы, көпвекторлы саясат, цифрлық бірегейлік, этносаралық келісім.

N.L. Seitakhmetova¹, Sh.M. Zhandosova^{1*}

¹ Institute for Philosophy, Political Science and Religious Studies of the CS MSHE RK,
Almaty, Republic of Kazakhstan

*e-mail: sholpan_zhandosova@mail.ru

MULTIPLE IDENTITY AND POLITICAL PROCESSES IN THE KAZAKHSTAN CONTEXT: INTERSECTIONAL APPROACH AND INSTITUTIONAL DIMENSION

Abstract

This article examines the specific mechanisms through which multiple identities affect political processes in Kazakhstan under contemporary transformational conditions – namely political mobilization, party fragmentation, and the effectiveness of state identity policy. Research question: under what conditions do intersectional identity configurations serve as integrative versus divisive factors in political mobilization and inter-ethnic stability in Kazakhstan? The theoretical framework operationalizes three conceptual pillars for Kazakhstani data: K. Crenshaw's intersectional approach, H. Tajfel and J. Turner's Social Identity Theory, and Q. Hirst's civic nationalism concept. Methodology: systematic review following the PRISMA protocol (52 sources selected from 247 publications based on four selection criteria), comparative institutional analysis, and thematic synthesis. Key findings: (1) the intersectional approach loses long-term mobilizational potential when identity discourse is detached from economic policy; (2) the Kazakhstani model – characterized as «civic nationalism with a consolidating core» – is systematically described in terms of its inter-ethnic stability mechanisms; (3) digital technologies amplify identity polarization through the echo-chamber effect. The study concludes that the effectiveness of identity policy is determined by the degree of its comprehensive coordination with economic, institutional, and digital policy.

Keywords: multiple identity, political processes, identity politics, Kazakhstani identity, political mobilization, civic nationalism, Assembly of the People of Kazakhstan, multi-vector policy, digital identity, interethnic accord.

Сейтахметова Н.Л.¹, Жандосова Ш.М.^{1*}

¹ Институт философии, политологии и религиоведения КН МНВО РК,
Алматы, Республика Казахстан

*e-mail: sholpan_zhandosova@mail.ru

МНОЖЕСТВЕННАЯ ИДЕНТИЧНОСТЬ И ПОЛИТИЧЕСКИЕ ПРОЦЕССЫ В КОНТЕКСТЕ КАЗАХСТАНА: ИНТЕРСЕКЦИОНАЛЬНЫЙ ПОДХОД И ИНСТИТУЦИОНАЛЬНОЕ ИЗМЕРЕНИЕ

Аннотация

В статье исследуются конкретные механизмы влияния множественной идентичности на политические процессы в Казахстане – политическую мобилизацию, партийную фрагментацию и эффективность государственной политики идентичности. Исследовательский вопрос: при каких условиях интерсекциональные конфигурации идентичности выступают интегрирующим, а при каких – разъединяющим фактором политической мобилизации и межэтнической стабильности в Казахстане? Теоретическую основу составляет операционализация трёх концептуальных рамок применительно к казахстанским данным: интерсекциональный подход К. Креншоу, теория социальной идентичности Г. Тэджфела и Дж.

Тёрнера, концепция гражданского национализма К. Хёрста. Методология: систематический обзор по протоколу PRISMA (52 источника из 247 публикаций по четырём критериям отбора), сравнительный институциональный анализ и тематический синтез. Установлено: (1) интерсекциональный подход утрачивает долгосрочный мобилизационный потенциал при отрыве от экономической повестки; (2) казахстанская модель – «гражданский национализм с консолидирующим ядром» – системно описана через механизмы обеспечения межэтнической стабильности; (3) цифровые технологии усиливают поляризацию идентичности через эффект эхо-камеры. Сделан вывод об определяющей роли комплексной координации политики идентичности с экономической, институциональной и цифровой политикой.

Ключевые слова: множественная идентичность, политические процессы, политика идентичности, казахстанская идентичность, политическая мобилизация, гражданский национализм, Ассамблея народа Казахстана, многовекторная политика, цифровая идентичность, межэтническое согласие.

КІРІСПЕ

XXI ғасырда саяси ғылымның орталық мәселелерінің бірі – бірегейліктің мемлекеттік басқарудағы, сайлаудағы және ұлтаралық қатынастардағы рөлі. Алайда бұл мәселені теориялық тұрғыдан зерттеу мен Орталық Азия, соның ішінде Қазақстан деректерін эмпирикалық қолдану арасында айқын алшақтық бар. Көптеген теориялық шеңберлер батыстық либералды демократиялар негізінде туындаған және оларды постсоветтік, полиэтносты контекстке тікелей қолдану проблематикалы болып табылады. Осы алшақтықтан **зерттеу сұрағы** туындайды: интерсекционалдық бірегейлік конфигурациялары Қазақстандағы саяси мобилизация мен этносаралық тұрақтылыққа қандай жағдайларда біріктіруші, ал қандай жағдайларда бөлуші факторға айналады?

Бұл сұраққа жауап іздеу екі жағынан өзекті. Теориялық өзектілік тұрғысынан: интерсекционалдық тәсіл Солтүстік Америка мен Батыс Еуропа деректері негізінде кеңінен тесттелген, бірақ ол азаматтық ұлтшылдыққа негізделген постсоветтік мемлекетте қалай жұмыс істейтіні жеткіліксіз зерттелген. Тәжірибелік өзектілік тұрғысынан: 130-дан астам этникалық топты біріктіретін Қазақстан бірегейлікті басқарудың баламалы моделін ұсынады және бұл модель ғылыми тұрғыдан жеткілікті жүйеленбеген. Сонымен қатар, цифрлық технологиялардың қарқынды дамуы бірегейлік қалыптасуының дәстүрлі механизмдерін өзгертіп, жаңа тәуекелдер мен мүмкіндіктер туғызуда.

Зерттеудің **мақсаты** – теориялық талдау, жүйелі шолу және институционалдық салыстыру негізінде Қазақстандағы көпқырлы бірегейліктің саяси үдерістерге әсер ету шарттары мен тетіктерін анықтау. Бұл мақсатқа жету үшін төрт міндет қойылды: (1) батыстық теориялық шеңберлерді Қазақстандық контекстке операционалдандыру; (2) жүйелі шолу негізінде бірегейлік мобилизациясының амбивалентті сипатын деректермен негіздеу; (3) Қазақстандық бірегейлікті басқару моделінің институционалдық ерекшелігін сипаттау; (4) цифрлық технологиялардың бірегейлік саясатына тигізетін екіжақты әсерін аналитикалық шеңберге енгізу.

Зерттеудің **ғылыми жаңалығы**: алғаш рет интерсекционалдық тәсіл, әлеуметтік бірегейлік теориясы және азаматтық ұлтшылдық тұжырымдамасы кешенді операционалдандырылып, Қазақстандық деректерге қолданылды; «біріктіруші ядросы бар азаматтық ұлтшылдық» моделі жүйелі институционалдық талдаудың нысанына айналды; цифрлық ортаның бірегейлік саясатына тигізетін екіжақты (мобилизациялық және поляризациялық) әсері аналитикалық шеңберге бірінші рет кіргізілді.

Мақалада аталған зерттеу сұрақтарын нақтылау барысында қалыптасқан ғылыми дискурстың негізгі бағыттарын шолып өту теориялық шеңберлерді дұрыс зерттеудің алғышарты болып табылады. Соңғы жылдары бірегейлік зерттеулерінің дамуы бірнеше бағытта жүрді: интерсекционалдық тәсілдің постсоветтік контекстке қолданылуы, этносаралық қатынастардың институционалдық реттелуі, цифрлық ортадағы бірегейлік трансформациясы.

Теориялық шеңберлердің операционалдандырылуы тұрғысынан алғанда, интерсекционалдық тәсіл К. Креншоу [1, р.145] жұмысынан бастап саяси ғылымға енгізілді. Оның аналитикалық мәні – бірегейліктің жекелеген өлшемдерін (нәсіл, гендер, таптық) емес, олардың қиылысында туындайтын ерекше қысым конфигурацияларын зерттеу объектісіне айналдыру. Қазақстандық контекстте бұл тәсіл этникалық, діни, тілдік және гендерлік факторлардың саяси мобилизацияға бірлесе ететін әсерін зерттеу үшін операционалдандырылды. Нақтырақ айтқанда, бұл зерттеуде интерсекционалдық тәсіл үш операционалдық индикатор арқылы өлшенді: (а) этникалық азшылықтар арасындағы саяси белсенділік деңгейі; (б) этникалық-гендерлік топтардың ҚХА арқылы өкілдік деңгейі; (в) тілдік саясат шараларының этникалық топтардың саяси қатысуына сараланған әсері.

Г. Тэджфел мен Дж. Тернердің әлеуметтік бірегейлік теориясы [2, р.43] саяси поляризацияны түсіндіруде жемісті болды. Бұл теорияның негізгі болжамы – адамдар өздерін топпен теңдестіргенде топаралық дифференциация механизмі іске қосылады, ол өз тобын оң бағалап, басқа топты теріс бағалауға бейімдейді. Қазақстандық контекстке операционалдандыру кезінде бұл болжам мынадай нысанда тексерілді: ҚХА форматындағы институционалдандырылған топаралық диалог бұл механизмді тежей алады ма? Институционалдандырылған диалог топаралық антагонизмді азайтатын жағдайда бірегейлік саясаты тұрақтандырушы рөл атқарады деп болжалды.

Азаматтық ұлтшылдық тұжырымдамасы Қазақстан контекстінде «этникалық федерализм» (Индия үлгісі) мен «этникалық мемлекет» (кейбір постсоветтік мемлекеттер үлгісі) арасындағы баламалы жол ретінде операционалдандырылды. Операционалдандырудың нақты өлшемдері: азаматтық бірегейлік нормаларының конституциялық бекітілуі, этникалық-нейтралды азаматтық институттардың дамуы, этникалық, діни немесе гендерлік негізде ұйымдасуға қатысты заңнамалық шектеулердің болуы [3].

Халықаралық эмпирикалық деректер бірегейлік саясатының амбивалентті сипатын растайды. Дж. Леммоли [4, р.897] зерттеуінде этникалық медиаға қол жеткізуді экзогенді айнымалы ретінде пайдаланып, оның радикалды партияларға қолдауды арттыратынын инструменталдық айнымалылар арқылы дәлелдеді (ІТТ-эффект $\approx 6,2$ пайыздық тармақ, 95%-СІ: [2,1; 10,3]). Р. Панде [5] зерттеуі бірегейлік саясатының астарында экономикалық теңсіздіктің жатқанын дәлелдейді: азшылықтар мен әйелдердің еңбек нарығындағы тең мүмкіндіктерін қамтамасыз ету экономикалық өсуге оң әсер ететіні эконометрикалық тәсілдермен расталды.

Н. Женнаоли мен Г. Табеллини [6, р. 32] бірегейлік саясаты экономикалық таптық мәселелерден ажыраған кезде партиялардың стратегиялық манипуляцияның нысанына айналатынын теориялық модель арқылы көрсетті. Олардың болжамы 2024 жылғы АҚШ сайлауы деректерімен расталды: Э. Логан [7, р.2961] демократтардың бірегейлікке негізделген мобилизация стратегиясының нақты экономикалық ұсынысыз сайлаушыларды тарту үшін жеткіліксіз болғанын деректермен дәлелдеді. Дж. Охер [8, р.2029] АҚШ-тағы үш онжылдықтың деректерін өңдеп, саяси поляризацияның 1994-2024 жылдар аралығында өсуін үлгілеп шықты (идеологиялық дивергенция индексі: $D_{94} = 0,34$; $D_{24} = 0,61$).

Қазақстандық зерттеулерде деректердің жетіспеушілігі байқалады. Б. Ақжановтың [9, 31б.] сипаттамалық талдауы азаматтық бірегейліктің стратегиялық маңызын нормативтік тұрғыдан негіздейді. М. Әшімбаевтың [10] екі деңгейлі моделі – ортақ қазақстандық және мемлекет құрушы қазақ этносының бірегейлігі – институционалдық логиканы ашып береді. Е.Бурибаев пен Ж. Хамзинаның [11, р.6] *Frontiers in Sociology* журналында жариялаған зерттеулері жастардың бірегейлік таңдауын сандық деректермен бекіткен алғашқы жұмыстардың бірі болды; олар урбандалған және білімді жастардың гибриді бірегейлікті табысты қалыптастыратынын мультирегрессиялық модель арқылы дәлелдеді.

Жоғарыда шолылған зерттеулер мынадай олқылықтарды қалдырады: (а) интерсекционалдық тәсіл постсоветтік полиэтносты мемлекеттер деректерінде сирек тесттелген; (б) ҚХА-ның институционалдық тиімділігі жүйелі эмпирикалық өлшемге алынбаған; (в) цифрлық

технологиялардың Қазақстандағы бірегейлік саясатына тигізетін әсері теориялық тұрғыдан жеткіліксіз шеңберленген. Осы олқылықтарды жабуға бағытталған әдіснама төмендегі бөлімде сипатталған.

ЗЕРТТЕУ ӘДІСНАМАСЫ

Жалпы дизайн және парадигма

Зерттеу постпозитивистік парадигма шеңберінде аралас әдіснамалық дизайнды қолданады: дедуктивті теориялық операционалдандыру жүйелі шолумен және институционалдық-салыстырмалы талдаумен біріктірілген. Аралас дизайнды таңдаудың негіздемесі: бірегейлік саясатының теориялық шеңберлері (интерсекционалдық тәсіл, SIT) тесттелмеген болжамдарды қамтиды, ал Қазақстандық контексттің ерекшеліктері тікелей салыстырмалы талдауды талап етеді. Постпозитивистік парадигма шеңберінде зерттеуші объективтілік принципіне ұмтыла отырып, теориялық болжамдар мен деректердің арақатынасын сыни тұрғыдан бағалауға ден қояды. Бұл тәсіл – таза интерпретативтік немесе таза позитивистік жолдың орнына – теориялық тексеру мен контекстуалды талдаудың жемісті синтезін мүмкін етеді. Жалпы тексерілетін болжам: бірегейлік саясатының тиімділігі мен тұрақтандырушы әлеуеті оны экономикалық, институционалдық және цифрлық саясат шараларымен кешенді үйлестіру дәрежесімен тура пропорционал тәуелділікте болады. Бұл болжам үш операционалдық кезеңде тексерілді.

Бірінші кезең: PRISMA хаттамасы бойынша жүйелі шолу

Жүйелі шолу Web of Science, Scopus және Google Scholar базаларын қамтыды. Іздеу кілт сөздері: «identity politics», «intersectionality», «political mobilization», «Kazakhstan identity», «civic nationalism», «ethnic conflict prevention» (ағылшын тілінде); «бірегейлік саясаты», «интерсекционалдық», «этносаралық қатынастар», «Қазақстан» (қазақ тілінде). Іздеу стратегиясы бірнеше деректер базасын қамту арқылы іріктеу тенденциозділігін (selection bias) азайтуға бағытталды. Атап айтқанда, Web of Science негізгі теориялық жұмыстар мен жоғары цитаталынған эмпирикалық зерттеулер үшін басымды дереккөз болса, Scopus Еуропалық және Орталықазиялық журналдарды кеңірек қамтуымен толықтыру функциясын атқарды; Google Scholar іздеуі атаулы іздеу арқылы алынуы қиын сұр әдебиеттерді (grey literature) және Қазақстандық ғылыми журналдарды алуға мүмкіндік берді.

Жарияланымдарды іріктеу төрт кезекті критерий бойынша жүзеге асырылды: (1) тілдік критерий – ағылшын, қазақ тіліндегі рецензияланған жарияланымдар; (2) хронологиялық критерий – 2000-2025 жылдар аралығы; (3) тақырыптық критерий – бірегейлік саясаты және/немесе саяси мобилизация мәселесін нақты қарастыру; (4) сапалық критерий – Web of Science немесе Scopus квартиль рейтингіне ие немесе Қазақстанға нақты қатысты болу. Хронологиялық шектеудің – 2000 жылдан бастап – негіздемесі мынада: дәл осы кезеңде ҚХА институционалдандырылған конституциялық органға айналды, ал интерсекционалдық тәсілдің саяси ғылымға белсенді ену процесі жеделдеді. Тілдік критерийге орыс тіліндегі жарияланымдардың енгізілмеуі зерттеудің мойындаған шектеуі болып табылады: орыс тілді Қазақстандық және ТМД-лық ғылыми мұра ішінара назардан тыс қалуы мүмкін, бұл болашақ зерттеулерді тілдік іріктеуді кеңейту арқылы осы кемшілікті жою міндетін алға тартады.

Іріктеу нәтижесінде 247 жарияланымнан 52 еңбек алынды. Бірінші кезеңде тақырып пен аңдатпаны скринингтен 193 жарияланым шығарылды: тақырыптық сәйкессіздік бойынша 141 жарияланым (бірегейлік мәселесін жалпы теориялық немесе психологиялық тұрғыдан қарастыратын, бірақ саяси мобилизациямен байланысын нақты зерттемейтін), қайталану бойынша 52 жарияланым. Екінші кезеңде толық мәтінді тексеруден кейін 2 жарияланым деректер сапасы критерийін қанағаттандырмаудан алынып тасталды: атап айтқанда, бұл екі жұмыста деректер жинау процедурасының ашықтығы жеткіліксіз болды және іріктеу жиынтығы (sample) бірегейлік саясаты мәселесіне орталық назар аудармады. Іріктелген 52 жұмыстың тематикалық кодтауы NVivo 12 бағдарламасы арқылы жүзеге асырылды. Кодтауда үш аналитикалық өлшем бойынша тақырыптық категориялар айқындалды: мобилизациялық механизмдер, институционалдық тиімділік, цифрлық факторлар. Кодтаушылар арасындағы сенімділік

Коэн-к = 0,82 деңгейінде белгіленді, бұл сапалы зерттеулерде қабылданған прагматикалық шекті ($k > 0,80$) асатын жоғары дәрежелі кодтаушыаралық сенімділікке сәйкес келеді.

Екінші кезең: Салыстырмалы институционалдық талдау

Бұл кезеңде батыстық теориялар (интерсекционалдық, SIT, азаматтық ұлтшылдық) Қазақстандық тұжырымдамалармен жеті аналитикалық өлшем бойынша салыстырылды. Бірінші өлшем: мемлекет пен этникалық топтар арасындағы қатынас моделі – мұнда этникалық автономия кепілдіктері мен орталықтандырылған реттеу арасындағы теңдестіруді зерттеу орталық болды. Екінші өлшем: саяси өкілдік тетіктері – kotaмен тағайындау, ашық сайлау және консультативтік өкілдік арасындағы типологиялық айырмашылықтар. Үшінші өлшем: тілдік реттеу – «жұмсақ интеграция» моделінің жасанды ассимиляция мен толық автономия арасындағы орта жолы ретіндегі операциялдық белгілері. Төртінші өлшем: діни бірегейліктің саяси кеңістіктегі рөлі – секулярлық мемлекет конституциясы мен діни идентификацияның мобилизациялық ресурсқа айналу тәуекелдері арасындағы тепе-теңдік. Бесінші өлшем: цифрлық ортадағы бірегейлікті реттеу – алгоритмдік платформалар мен мемлекеттік медиаполитикасының арасындағы реттеу олқылығы. Алтыншы өлшем: жастар саясатының бірегейлік бағдары – урбандалу мен білім деңгейінің гибриді бірегейлік қалыптасуындағы детерминациялық рөлі. Жетінші өлшем: сыртқы саясат пен ішкі бірегейліктің байланысы – геосаяси қысым жағдайында азаматтық бірегейліктің ішкі тұрақтылықты сақтаудағы буфер рөлі. Институционалдық талдаудың нормативтік-дереккөздік базасы: «Қазақстандық бірегейлік пен бірлікті нығайту және дамыту тұжырымдамасы» (2015); Қазақстан халқы Ассамблеясы туралы Конституциялық Заң; «Қазақстан Республикасының сыртқы саясатының 2020-2030 жылдарға арналған тұжырымдамасы» (2020). Аталған нормативтік құжаттар бірегейлік саясатының заңнамалық жүзеге асырылу логикасын реконструкциялауға мүмкіндік берді.

Үшінші кезең: Синтез және теориялық модель

Шолу мен институционалдық талдау нәтижелері интегративті синтез арқылы біріктірілді. Синтездің мақсаты – жекелеген эмпирикалық нәтижелерден «Қазақстандық контексте бірегейлік – тұрақтылық» байланысының орта деңгейлі теориялық моделін тұжырымдау. Орта деңгейлі теория (mid-range theory) тұрғысы таңдалған себебі: жалпы теориялық тұжырымдамалар (интерсекционалдық, SIT) Қазақстандық контекстің нақты институционалдық шарттарын жеткілікті дәрежеде ескермейді, ал тек кейстік сипаттама Қазақстандық тәжірибенің басқа полиэтносты мемлекеттерге орталасқан (generalizable) сабақтарын алуға мүмкіндік бермейді. Орта деңгейлі теория осы екі шектеудің арасында методологиялық тепе-теңдікті сақтауға мүмкіндік береді. Зерттеудің шектеулері мынадан тұрады: жүйелі шолу жарияланымдар жиынтығымен шектелген (Қазақстандық бірегейлік бойынша арнайы сауалнама деректері қамтылмаған); институционалдық талдау нормативтік актілер мен ресми құжаттарға сүйенгендіктен, іс жүзіндегі деректерден алшақтық болуы мүмкін. Болашақ зерттеулер осы шектеулерді сауалнама деректері мен кейстік интервьюлар арқылы жою бағытында дамытыла алады.

ЗЕРТТЕУ НӘТИЖЕЛЕРІ

Бірегейліктің саяси мобилизациядағы амбивалентті рөлі

Жүйелі шолу нәтижелері бірегейліктің саяси мобилизацияға тигізетін әсерінің амбивалентті сипатын деректермен растайды. Мобилизациялық потенциал тұрғысынан: С.Л. Уэлдон [12, p.112] АҚШ-тың 36 штатындағы гендер-нәсілдік бірегейліктің саяси белсенділікке тигізетін әсерін өлшеп, маргиналданған топтардың интерсекционалдық бірігуі кезінде мемлекеттің жауап беру жылдамдығы орташа есеппен 23%-ға артатынын анықтады. Дж. Леммоли [4, p.897] этникалық медиаға экзогенді қол жеткізу эксперименті нәтижелерінде этникалық бірегейлікті нығайтатын медиа радикалды тәуелсіздіктік партияларға қолдауды 6,2 пайыздық тармаққа арттырғанын ($p < 0,01$) дәлелдеді.

Поляризациялық тәуекелдер тұрғысынан: Дж. Охер [8, p.2032] бірегейлік-негізді поляризацияның 1994-2024 жылдар аралығында АҚШ-та құрылымдық сипат алғанын көрсетті. Э. Логанның [7, p.2964] 2024 жылғы АҚШ сайлауына арналған ретроспективті талдауы бірегей-

лік риторикасының экономикалық бағдарламасыз сайлаушылардың бір бөлігін демобилизациялай алатынын сайлаушылар панелі деректері арқылы растады. 2024 жылғы Оңтүстік Африка сайлауындағы uMkhonto weSizwe партиясының МКР нәтижелері де этно-нәсілдік бірегейліктің экономикалық наразылықпен бірлескенде ғана жоғары мобилизациялық нәтиже беретінін көрсетті: провинция деңгейіндегі мультирегрессиялық модельде этно-нәсілдік бірегейлік пен провинциялық өзгермелі айнымалылардан кейін режимді бағалау факторлары (саяси сенім, демократиядан қанағаттану) статистикалық маңыздылығын жоғалтты ($\beta = 0,04$; $p = 0,43$).

Қазақстандық контекстте тура салыстырмалы деректер шектеулі, алайда ҚХА шеңберіндегі этносаралық диалогты институционалдандыру бірегейлік мобилизациясын реттеудің функционалдық баламасы ретінде жұмыс істейді деп болжануда. 1995-2024 жылдар аралығында Қазақстанда этникалық бірегейлікке тікелей байланысты ірі саяси жанжалдардың болмауы – бұл болжамның жанама эмпирикалық дәлелі.

Қазақстандық бірегейлік моделінің институционалдық ерекшеліктері

Қазақстандық бірегейлікті басқару моделі «біріктіруші ядросы бар азаматтық ұлтшылдық» ретінде сипатталады. Бұл модель батыстық либералды көпмәдениетшіліктен үш параметр бойынша ерекшеленеді: (1) «жұмсақ» этникалық иерархия – қазақ этносының мемлекет құрушы рөлі мойындалады, бірақ барлық этностардың мәдени-білімдік құқықтары заңдық кепілдікпен қамтамасыз етілген; (2) институционалдандырылған диалог – ҚХА форматы топаралық дифференциациялауды тежейді; (3) азаматтық-нейтралды меритократиялық институттар – мемлекеттік қызметке іріктеуде этникалық критерийлер ресми тыйым салынған.

ҚХА-ның институционалдық эволюциясы бес кезеңнен тұрады. Бірінші кезең (1989-1995): этномәдени қауымдастықтардың стихиялы ұйымдасуы. Екінші кезең (1995-2002): ҚХА-ның кеңесші орган ретінде конституциялық мәртебе алуы. Үшінші кезең (2002-2007): этносаралық қатынастарды реттеудің Қазақстандық моделінің қалыптасуы. Төртінші кезең (2007-2019): ҚХА-ның заң шығарушылық функциясының кеңеюі (Мәжілістің 9 мандатын бекіту). Бесінші кезең (2020-қазір): 2022 жылғы Конституциялық реформа нәтижесінде ҚХА-ның консультативтік-кеңесші рөлінің нығаюы [13]. Бұл кезеңдік динамика Ассамблея эволюциясының кеңесші органнан конституциялық институтқа дейін ауысқанын көрсетеді, бірақ кейінгі реформа оның заң шығарушылық функцияларын азайтты – бұл тұрақтылық пен демократиялық өкілдік арасындағы институционалдық дилемманың көрінісі.

Тілдік саясат моделі бірегейліктің үш деңгейіне сәйкес келеді: (1) қазақ тілі – мемлекеттік тіл, азаматтық бірегейліктің символдық стержені; (2) орыс тілі – ресми мәртебесі, нарықтық және ведомствоаралық коммуникацияны қамтамасыз ету функциясы; (3) ағылшын тілі – «Болашақ», «Назарбаев Университеті» бағдарламалары арқылы интеграция тілі ретінде. 2024 жылғы деректер бойынша 88 мектепте оқыту өзбек, тәжік, ұйғыр және украин тілдерінде жүргізіледі, 108 мектепте 22 этникалық топтың тілдері оқытылады екен [13]. Бұл мәліметтер тілдік саясаттың «жұмсақ интеграция» моделін жүзеге асыруда практикалық тиімді болғанын растайды.

Мәдени инфрақұрылым бірегейлік саясатының маңызды компоненті ретінде жұмыс істейді. Барлық өңірлерде 195-тен астам мамандандырылған тілдік орталық, Достық үйлері, Бейбітшілік пен келісім сарайы жұмыс істейді. Өзбек, ұйғыр, корей және неміс ұлттық театрлары, 35-тен астам этникалық медиа ресурсы этномәдени көпқырлылықтың институционалдық қолдауын қамтамасыз етеді. Freedom House [14] баяндамасы этникалық, діни немесе гендерлік негізде партиялардың құрылуына заңдық тыйым саяси плюрализмді шектейтінін атап өтеді – бұл жоғарыда аталған тұрақтылық-өкілдік дилеммасының нормативтік дәлелі.

Сыртқы саяси бірегейліктің институционалдық логикасы

Қазақстанның көпвекторлы сыртқы саясаты ішкі бірегейлік саясатының өлшемін халықаралық аренаға кеңейту ретінде интерпретацияланады. «Қазақстан Республикасының сыртқы саясатының 2020-2030 жылдарға арналған тұжырымдамасы» [15] ұлттық-мәдени бірегейлікті сақтай отырып, халықаралық ынтымақтастықты дамыту стратегиясын анықтайды.

Операционалдық деңгейде бұл Ресей (ЕАЭО), Қытай («Белдеу және жол»), Батыс елдері (FDI тарту) және Ислам дүниесімен (ОИС) бір мезгілде тендестірілген серіктестіктің жүзеге асырылуын білдіреді.

Сыртқы саяси бірегейліктің тиімділігін растайтын институционалдық дерек: Қазақстан Біріккен Ұлттар Ұйымы Қауіпсіздік Кеңесінің тұрақты емес мүшесі болды (2017-2018), ЕҚЫҰ-ға төрағалық етті (2010), Түркі мемлекеттер ұйымы мен ШЫҰ-да белсенді қатысады. Алайда, Ресей мен Батыс арасындағы геосаяси поляризацияның күшеюі (2022-қазір) бұл балансты сақтаудың шегін сынға алуда. Бұл тәуекел ішкі бірегейлік саясатынан да байқалады: Chatham House [16] баяндамасы азаматтық және этникалық бірегейліктер арасындағы тартысты геосаяси контексттің шиеленісуімен байланыстырады.

Цифрлық технологиялар және бірегейлік трансформациясы

Цифрлық технологиялардың бірегейлік саясатына тигізетін екіжақты әсері эмпирикалық деректермен расталған. Поляризациялаушы әсер тұрғысынан: Дж.Т. Пиккарди [17, р.4] Science журналында жарияланған зерттеуінде алгоритмдік медиа лентасын реттеу аффективтік поляризацияны бір аптада орташа 2 балға өзгерткенін ($p < 0,001$) – бұл орташа есеппен үш жылдағы табиғи поляризация деңгейіне тең екенін анықтады. Н. Цзя мен Л.Й. Фи [18, р.12] коррупция сезімін модератор ретінде пайдаланып, әлеуметтік медиа мазмұнының саяси бірегейлікке тигізетін әсері коррупциялық контекстте күшейетінін мультирегрессиялық модель арқылы көрсетті.

Мобилизациялаушы және тұрақтандырушы потенциал тұрғысынан: Қ. Аббас Шах [19] «цифрлық этнизм» феноменін анықтады – бірегейлік алгоритмдік курация арқылы гиперлокалды да, трансұлттық та нысанға ие бола алады. Бұл Қазақстан үшін маңызды: қазақстандық жастар TikTok пен Instagram арқылы жаһандық мәдениетпен жұмыс жасай отырып, сонымен бірге осы платформалар арқылы қазақ тілді мазмұн жасауда белсенді. 2024 жылғы деректер бойынша TikTok-тегі қазақ тілді контенттің өсуі жылдық 34%-ды құрады [20]. Бұл цифрлық ортаның бірегейлікті ұлттық-жаһандық тоғысу нүктесіне айналдыратынын растайды.

Зерттеу нәтижелері бірегейліктің саяси мобилизациядағы рөлі бір өлшемді емес, контекстке тәуелді күрделі феномен екенін айқындайды. Бірегейлік жекелей алғанда мобилизациялық ресурс ретінде жұмыс істей алмайды – оның нәтижелілігі экономикалық, институционалдық және медиалық факторлармен бірлескенде ғана анықталады. Қазақстандық модель бұл тұрғыда өзіндік ерекшелікке ие: ҚХА форматы этносаралық қайшылықтарды саяси жанжалға ұласпай тұрып институционалдық арна арқылы өңдеуге мүмкіндік береді. Алайда бұл тұрақтылық демократиялық өкілдіктің шектелуі есебінен қамтамасыз етілетіндіктен, тұрақтылық пен плюрализм арасындағы дилемма шешілмеген күйінде қалады. Цифрлық орта бұл теңдеуге жаңа айнымалы қосады: бірегейлік енді тек мемлекеттік институттар арқылы емес, алгоритмдік платформалар арқылы да қалыптасады, бұл болашақта реттеу тиімділігіне тікелей сын болып табылады.

ТАЛҚЫЛАУ

Зерттеу нәтижелері бірегейлік саясатының теориялық тұрғыдан да, тәжірибелік тұрғыдан да маңызды бірнеше тұжырымды анықтауға мүмкіндік берді. Бұл тұжырымдар жекелеген эмпирикалық бақылаулардың жиынтығынан тұрмай, олардың арасындағы теориялық байланыстарды айқындайтын синтетикалық бағалаулар болып табылады. Талқылау төрт негізгі осьті – интерсекционалдық тәсілдің аналитикалық шектеулері, «біріктіруші ядросы бар азаматтық ұлтшылдық» моделінің салыстырмалы артықшылықтары мен ішкі кернеулері, цифрлық орта мен реттеу мәселесі, жастар бірегейлігінің трансформациялық маңызы – бойынша дамиды.

Біріншіден, интерсекционалдық тәсілдің аналитикалық жемістілігі мен шектеулері арасындағы тепе-теңдік. Тәсілдің күшті жағы – маргиналданған топтардың мүдделерін ыңғайлы нюанспен бейнелеуі. К. Креншоу [1, р.157] ұсынған аналитикалық шеңбер тек жекелеген бірегейлік векторларын (этникалық, гендерлік, тілдік) дербес зерттеудің орнына олардың

қиылысуы нүктесіндегі ерекше қысым конфигурациясын нысанаға алады. Бұл тәсіл Қазақстандық мысалда, атап айтқанда, этникалық азшылық мәртебесі мен гендерлік факторлардың бірлескен ықпалы нәтижесінде туындайтын саяси маргиналдану феноменін анықтауда жемісті болады. Алайда жүйелі шолу нәтижелері бір маңызды шектеуді айқындайды: тек бірегейлік риторикасына сүйенген мобилизация ұзақ мерзімде өз зарядын жоғалтады. Э. Логан [7, р.2964] мен Н. Женнаоли мен Г. Табеллини [6, р.56] жұмыстары бірегейлік дискурсының экономикалық мазмұннан ажырау жағдайында саяси манипуляцияның ыңғайлы нысанасына айналатынын, ал нақты мобилизациялық нәтиже беру мүмкіндігін жоғалтатынын нақты деректермен дәлелдейді. Бұл кемшілікті жою Р. Панде [5] ұсынған бағытта мүмкін: бірегейлік риторикасын экономикалық саясатпен органикалық байланыстыру. Қазақстандық контекстте «Болашақ», «Жас маман» бағдарламалары осы байланыстыру механизмінің практикалық мысалы болып табылады: бұл бағдарламалар ұлттық бірегейлікті экономикалық инвестиция ретінде ұсынады, яғни азаматтық-бірегейлікті дискурсты нақты материалдық пайдамен тікелей байланыстырады. Демек, Қазақстандық модель интерсекционалдық тәсілдің шектеулерін ішінара практикалық деңгейде жеңіп өтуге талпынады деп айтуға болады, алайда бұл байланыстырудың институционалдық тиімділігін өлшейтін арнайы эмпирикалық зерттеу жоқтығы – болашақ ғылыми кеңістіктің ашық мәселесі болып қалады.

Екіншіден, «біріктіруші ядросы бар азаматтық ұлтшылдық» моделінің салыстырмалы артықшылығы мен ішкі қайшылығы. Артықшылығы – этносаралық тұрақтылықтың отыз жылдық деңгейі; ішкі қайшылығы – тұрақтылық этникалық, діни немесе гендерлік негізде партиялар құруға заңдық тыйым салу арқылы қамтамасыз етілгенде, саяси өкілдіктің толықтығы шектелуі мүмкін. Демократиялық теория тұрғысынан бұл классикалық Мајоне-дилемма: бейтараптандырылған саяси кеңістік тұрақтылықты қамтамасыз ете алады, бірақ азшылық топтардың шынайы саяси ұсыныстарын институционалдық деңгейде өкілдендіру мүмкіндіктерін тарылтады [14]. Осы тұста ҚХА-ның институционалдық эволюциясы аса маңызды: 2007-2019 жылдардағы заң шығарушылық функцияның (Мәжілістің 9 мандаты) кеңеюі ассамблея форматын кеңесші органнан шынайы заңнамалық актор ретінде қалыптастыруға бағытталса, 2022 жылғы конституциялық реформа бұл мандаттарды алып тастады. Бұл регресс пе, әлде институционалдық оңтайландыру ма? Бір жағынан, ол ҚХА-ның заң шығарушылық функциясының саяси өкілдік принципінен іргелі алшақтығын – бұл өкілдер тікелей сайлауда таңдалмайды – танып, ассамблеяны шынайы рөліне – консультативтік-медиациялық платформаға – қайтарды деп бағалауға болады. Екінші жағынан, заң шығарушылық мандаттардың алынуы азшылық топтардың парламенттік өкілдігі арналарының тарылуы ретінде де интерпретацияланады. Бұл тұрақтылық-плюрализм дилеммасының шешілмеген күйінде қалуы – ұзақ мерзімде институционалдық кернеудің жинақталуын туғызатын, болашақ саяси реформалардың орталық мәселесіне айналуы ықтимал факторды білдіреді.

Үшіншіден, цифрлық ортадағы бірегейліктің реттелуінің маңызы. Дж.Т. Пиккарди [17, р.5] зерттеуі алгоритмдік медиа мемлекеттік бірегейлік саясатынан тәуелсіз поляризациялық күш ретінде жұмыс істей алатынын эксперименттік деректермен растады: алгоритмдік лентаны реттеу аффеक्टивтік поляризацияны тек бір аптада орташа үш жылдық табиғи өсімге балама деңгейде өзгертетіні анықталды. Бұл Қазақстан үшін практикалық қорытынды туғызады. ҚХА форматындағы институционалдандырылған диалог – мейлі ол 195-тен астам мамандандырылған орталықты, театрларды, этникалық медиа ресурстарды қамтыса да – цифрлық «эхо-камера» эффекті бейтараптандыру үшін жеткіліксіз болуы мүмкін. Себебі алгоритмдік ортаның поляризациялық механизмі мемлекеттік реттеу шеңберінен тыс, нақты айтқанда – трансұлттық платформалардың инфрақұрылымы арқылы – жұмыс істейді. Н. Цзя мен Л.Й. Фи [18, р.12] зерттеуі коррупция сезімін модератор ретінде пайдаланып, бұл байланысты күшейтеді: мемлекеттік институттарға сенімнің төмендеуі жағдайында цифрлық поляризацияның бірегейлік белсенділігіне трансформациялану қаупі арта түседі. Қ. Аббас Шах [19] анықтаған «цифрлық этницизм» феномені – бірегейліктің алгоритмдік курация арқылы бір мезгілде гиперлокалды да, трансұлттық да нысанға ие болуы – Қазақстан үшін екіжақты болжамды туғызады. Оң жағынан:

қазақ тілді цифрлық мазмұнның жылдық 34%-дық өсімі (2024) тіл саясаты мен азаматтық бірегейліктің цифрлық кеңістікте өзін-өзі ұдайы жаңғыртуының куәсі болуы мүмкін. Теріс жағынан: дәл сол алгоритмдік орта бірегейліктің поляризацияланған нысандарын – қарапайым ресми дискурстан тыс – жаппай тарату мүмкіндігін береді. Бұдан шығатын практикалық қорытынды: бірегейлік саясаты цифрлық органы реттеудің жаңа механизмдерін – алгоритмдік аудит, мәдени медиация, цифрлық сауаттылық бағдарламалары – кешенді тәртіпте дамытуды міндеттейді, себебі тек нормативтік тыйым алгоритмдік инфрақұрылым деңгейіндегі поляризациялық динамиканы тоқтата алмайды.

Төртіншіден, жастар бірегейлігінің эволюциялық маңызы. Е. Бурибаев пен Ж. Хамзина [11, р.8] зерттеуі жастардың гибриді бірегейлігінің урбандалу мен білім деңгейіне тәуелді екенін деректермен дәлелдеді: урбандалған, жоғары білімді жастар қазақ тілін мемлекеттік бірегейліктің символдық маркері ретінде қабылдай отырып, жаһандық мәдени мазмұнмен күнделікті ағылшын тілінде жұмыс жасайды, орыс тілін ресурстық байланыс тілі ретінде сақтайды. Бұл гибриді модель «қайшылық» емес – «ресурс» ретінде зерттеу нысанына айналуға тиіс. Алайда зерттеу нәтижелері ауыл-қала арасындағы бірегейліктік дихотомияның теориялық маңызына назар аудартады: урбандалған жастардың гибриді бірегейлігі мен ауылдық аймақтардағы дәстүрлі рулық-этникалық идентификация арасындағы алшақтық болашақта бірегейлік саясатының жаңа геосаяси контурларын сызуы мүмкін. Қазақстандағы урбандалу қарқыны (2024 жылы қалалық халық 60%-дан асты) бұл тәуекелдің уақытша тезделуіне алып келуі мүмкін: ауылдан қалаға орын ауыстыру жастардың бірегейлік қайта конфигурациялану кезеңімен сәйкес келгенде, бірегейлік транзиттің саяси салдарлары айқындала бастайды. Осы тәуекелді ескере отырып, мемлекеттік жастар саясаты бірегейлікті «жалпы қазақстандық» деп декларациялаудан ауылдық-қалалық бірегейлік алшақтығын деректерге негізделген тәсілмен мониторингтеуге дейінгі эволюция жасауы стратегиялық тұрғыдан маңызды.

Талқылау барысында анықталған негізгі тұжырым мынада: бірегейлік саясатының тиімділігі оны жүзеге асыратын институционалдық орта мен контекстуалдық шарттардың сәйкестігіне тікелей байланысты. Интерсекционалдық тәсіл аналитикалық тұрғыдан күшті болғанымен, экономикалық мазмұннан ажыратылған бірегейлік риторикасы ұзақ мерзімді перспективада өз мобилизациялық зарядын жоғалтады. Қазақстандық модельдің отыз жылдық тұрақтылығы оның салыстырмалы артықшылығын дәлелдейді, алайда бұл тұрақтылық саяси өкілдіктің шектелуі арқылы ұсталып тұрғандықтан, жүйенің ішкі кернеуі жойылған жоқ — тек институционалдық түрде ұсталып отыр. Бұған цифрлық орта қосымша күрделілік қатарын енгізеді: алгоритмдік поляризация мемлекеттік реттеу шеңберінен тыс жұмыс істейтіндіктен, дәстүрлі институционалдық механизмдер жеткіліксіз болып қалуы мүмкін. Ең маңыздысы – урбандалу қарқынымен жеделдеп келе жатқан жастар бірегейлігінің трансформациясы болашақтағы саяси ландшафтты қайта пішіндейтін факторға айналуы ықтимал. Бірегейлік саясатының тиімділік шарты, сайып келгенде, оның экономикалық, институционалдық және цифрлық саясатпен бірігіп кешенді жүйе ретінде жұмыс істеуінде жатыр.

ҚОРЫТЫНДЫ

Осы зерттеу бастапқыда қойылған сұраққа – интерсекционалдық бірегейлік конфигурациялары Қазақстандағы саяси мобилизация мен этносаралық тұрақтылыққа қандай шарттарда біріктіруші, ал қандай шарттарда бөлуші фактор болады? – деректермен негізделген жауап беруге тырысты.

Зерттеу нәтижелері мынадай тұжырымдарды анықтады. Біріншіден, бірегейліктің мобилизациялық потенциалы оның экономикалық күн тәртібімен, нақты саяси ұсыныстармен үйлесу дәрежесіне тура пропорционал. Тек бірегейлік риторикасына сүйенген мобилизация қысқа мерзімді болып, ұзақ мерзімде демобилизациялық нәтиже беруі мүмкін. Екіншіден, «біріктіруші ядросы бар азаматтық ұлтшылдық» моделі отыз жылдық этносаралық тұрақтылықты институционалдандырылған диалог – ҚХА, тілдік саясат, мәдени инфрақұрылым – арқылы қамтамасыз ете алды. Алайда бұл тұрақтылық белгілі бір деңгейде саяси плюрализмнің шектелуі арқылы

ұсталды, бұл болашақтағы демократиялық транзитте шешуді талап ететін институционалдық дилеммаға айналады.

Үшіншіден, цифрлық технологиялар мемлекеттік бірегейлік саясатынан тәуелсіз жұмыс істейтін поляризациялық және мобилизациялық күшке айналды. Алгоритмдік «эхо-камера» эффектінің бейтараптандыру үшін тек нормативтік тыйым емес, білімдік-медиациялық тетіктер қажет. Төртіншіден, жастардың гибриді бірегейлігі – стратегиялық ресурс ретінде – урбандалу мен цифрлық мүмкіндіктерге байланысты асимметриялы дамып отыр, бұл ауыл-қала бірегейліктің алшақтығын болашақ саяси зерттеулердің нысанына айналдырады.

Бұл тұжырымдар бірегейлік саясатының теориясы мен тәжірибесіне маңызды үлес қосады. Теориялық тұрғыдан: интерсекционалдық тәсілді постсоветтік полиэтносты контекстте операционалдандырудың мүмкіндіктері мен шектеулері нақтыланды. Тәжірибелік тұрғыдан: Қазақстандық бірегейлік моделінің тиімділігі мен шектеулері эмпирикалық тұрғыдан жүйеленді, бұл саясат жасаушылар үшін дәлелдемеге негізделген (evidence-based) ұсыныстардың бастапқы базасын қалайды.

ҚАРЖЫЛАНДЫРУ: Ғылыми мақала Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі Ғылым Комитетінің қаржыландыруы аясында дайындалған (BR31714927 «Қазақстандық динамиканың социеталды контекстіндегі көпқырлы бірегейлік пен қоғамдық консенсус: гибриді сын-қатерлер жағдайында азаматтық бірлік модельдерін іздеу»).

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Crenshaw K. *Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Anti-discrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics* // *University of Chicago Legal Forum*. – 1989. – Vol. 1989, № 1. – P. 139-167.
2. Tajfel H., Turner J.C. *An integrative theory of intergroup conflict* // *The Social Psychology of Intergroup Relations* / Ed. by W.G. Austin, S. Worchel. – Monterey: Brooks/Cole, 1979. – P. 33-47.
3. Қазақстан Республикасы Президентінің Жарлығы. Қазақстандық бірегейлік пен бірлікті нығайту және дамыту тұжырымдамасы [Электронды ресурс]. – 2015. – URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1500001012> (қаралған күні: 15.02.2025).
4. Lemoli G. *Ethnic Media and the Mobilization of Identity* // *Comparative Political Studies*. – 2024. – Vol. 58, №5. – P. 890-923.
5. Pande R. "Identity politics" is economic policy // *Science*. – 2025. – Vol. 387, eadu9409.
6. Gennaioli N., Tabellini G. *Identity Politics* // *CEPR Discussion Paper*. – 2023. – № 18055. – P. 1-65.
7. Logan E. *The 2024 U.S. presidential election & the politics of race: responding to a moment of crisis with analysis, insight & action* // *Ethnic and Racial Studies*. – 2025. – Vol. 48, № 15. – P. 2953-2970.
8. Ojer J., Cárcamo D., Pastor-Satorras R. et al. *Charting multidimensional ideological polarization across demographic groups in the USA* // *Nature Human Behaviour*. – 2025. – Vol. 9. – P. 2027-2037.
9. Ақжанов Б. Қоғамдық сананың жаңғыруы: қазақстандық бірегейлік пен бірлікті нығайту және дамыту // *Ақиқат*. – 2017. – № 11. – 30-33 б.
10. Әшімбаев М. «Қазақ ренессансы» туралы – 2050 жылды күтудің қажеті жоқ [Электронды ресурс]. – URL: <https://azattyq-ruhy.kz/politics/91398> (қаралған күні: 20.02.2025).
11. Buribayev Y., Khamzina Z., Buribayeva A. *Between traditions and globalization: value orientations of Kazakhstani youth* // *Frontiers in Sociology*. – 2025. – Vol. 10, 1563274. – P. 1-13. – URL: <https://doi.org/10.3389/fsoc.2025.1563274>
12. Weldon S.L. *When Protest Makes Policy: How Social Movements Represent Disadvantaged Groups*. – Ann Arbor: University of Michigan Press, 2013. – P. 223.

13. Azilkhanov M. *Assembly of People of Kazakhstan Credited with Shaping National Unity* [Electronic resource] // *The Astana Times*. – 2025. – URL: <https://astanatimes.com/2025/04/assembly-of-people-of-kazakhstan-credited-with-shaping-national-unity/> (accessed on: 15.02.2025).

14. Freedom House. *Kazakhstan: Freedom in the World 2024 Country Report* [Electronic resource]. – 2024. – URL: <https://freedomhouse.org/country/kazakhstan/freedom-world/2024> (accessed on: 15.02.2025).

15. Қазақстан Республикасы Президентінің Жарлығы. Қазақстан Республикасы сыртқы саясатының 2020–2030 жылдарға арналған тұжырымдамасы [Электронды ресурс]. – 2020. – URL: https://www.akorda.kz/kz/legal_acts/decrees/ (қаралған күні: 15.02.2025).

16. Chatham House. *Kazakhstan: Tested by Transition – Identity politics* [Electronic resource]. – 2019. – URL: <https://www.chathamhouse.org/2019/11/kazakhstan-tested-transition/5-identity-politics> (accessed on: 15.02.2025).

17. Piccardi J.T. et al. *Reranking partisan animosity in algorithmic social media feeds alters affective polarization* // *Science*. – 2025. – Vol. 390, eadu5584. – P. 1-7.

18. Jia N., Fee L.Y. *The influence of social media content on political identity with corruption perception as a moderator* // *Frontiers in Political Science*. – 2025. – Vol. 7, 1659804. – P. 1-14. – URL: <https://doi.org/10.3389/fpos.2025.1659804>

19. Shah Q.A. *Digital Ethnicism: The Rise Of Identity Politics In The Age Of Hyperconnected Anarchy* [Electronic resource] // *Eurasia Review*. – 2025. – URL: <https://www.eurasiareview.com/22042025-digital-ethnicism-the-rise-of-identity-politics-in-the-age-of-hyperconnected-anarchy-oped/> (accessed on: 15.02.2025).

20. *Digital 2024: основные выводы из ежегодного отчёта DataReportal*. — URL: <https://www.bygd.me/ru/blog/2024/02/digital-2024-datareportal/> (дата обращения: 27.02.2024).

References:

1. Crenshaw K. *Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Anti-discrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics* // *University of Chicago Legal Forum*. – 1989. – Vol. 1989, № 1. – P. 139-167.

2. Tajfel H., Turner J.C. *An integrative theory of intergroup conflict* // *The Social Psychology of Intergroup Relations* / Ed. by W.G. Austin, S. Worchel. – Monterey: Brooks/Cole, 1979. – P. 33-47.

3. *Qazaqstan Respublikasy Prezidentinin Zharlygy. Qazaqstandyq biregeylik pen birlikti nygaitu zhane damytu tuzhyrymdamasy* [Elektronды resurs]. – 2015. – URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1500001012> (qaralghan kuni: 15.02.2025).

4. Lemoli G. *Ethnic Media and the Mobilization of Identity* // *Comparative Political Studies*. – 2024. – Vol. 58, No. 5. – P. 890-923.

5. Pande R. *"Identity politics" is economic policy* // *Science*. – 2025. – Vol. 387, eadu9409.

6. Gennaioli N., Tabellini G. *Identity Politics* // *CEPR Discussion Paper*. – 2023. – № 18055. – P. 1-65.

7. Logan E. *The 2024 U.S. presidential election & the politics of race: responding to a moment of crisis with analysis, insight & action* // *Ethnic and Racial Studies*. – 2025. – Vol. 48, № 15. – P. 2953-2970.

8. Ojer J., Cárcamo D., Pastor-Satorras R. et al. *Charting multidimensional ideological polarization across demographic groups in the USA* // *Nature Human Behaviour*. – 2025. – Vol. 9. – P. 2027-2037.

9. Aqzhanov B. *Qogamdyq sanamyn zhangyruy: qazaqstandyq biregeylik pen birlikti nygaytu zhane damytu* // *Aqiqat*. – 2017. – № 11. – 30-33 b.

10. Ashimbaev M. *«Qazaq renessansy» turaly – 2050 zhyldy kutudin qazheti zhoq* [Elektronды resurs]. – URL: <https://azattyq-ruhy.kz/politics/91398> (qaralghan kyni: 20.02.2025).

11. Buribayev Y., Khamzina Z., Buribayeva A. *Between traditions and globalization: value orientations of Kazakhstani youth* // *Frontiers in Sociology*. – 2025. – Vol. 10, 1563274. – P. 1-13. – URL: <https://doi.org/10.3389/fsoc.2025.1563274>

12. Weldon S.L. *When Protest Makes Policy: How Social Movements Represent Disadvantaged Groups*. – Ann Arbor: University of Michigan Press, 2013. – P. 223.
13. 13. Azilkhanov M. *Assembly of People of Kazakhstan Credited with Shaping National Unity* [Electronic resource] // *The Astana Times*. – 2025. – URL: <https://astanatimes.com/2025/04/assembly-of-people-of-kazakhstan-credited-with-shaping-national-unity/> (accessed on: 15.02.2025).
14. 14. Freedom House. *Kazakhstan: Freedom in the World 2024 Country Report* [Electronic resource]. – 2024. – URL: <https://freedomhouse.org/country/kazakhstan/freedom-world/2024> (accessed on: 15.02.2025).
15. 15. *Qazaqstan Respublikasy Prezidentinin Zharlygy. Qazaqstan Respublikasy syrtqy sayasatynyn 2020–2030 zhyldarga amalghan tuzhyrymdamasy* [Elektronnyy resurs]. – 2020. – URL: https://www.akorda.kz/kz/legal_acts/decrees/ (qaralghan kyni: 15.02.2025).
16. 16. Chatham House. *Kazakhstan: Tested by Transition – Identity politics* [Electronic resource]. – 2019. – URL: <https://www.chathamhouse.org/2019/11/kazakhstan-tested-transition/5-identity-politics> (accessed on: 15.02.2025).
17. Piccardi J.T. et al. *Reranking partisan animosity in algorithmic social media feeds alters affective polarization* // *Science*. – 2025. – Vol. 390, eadu5584. – P. 1-7.
18. Jia N., Fee L.Y. *The influence of social media content on political identity with corruption perception as a moderator* // *Frontiers in Political Science*. – 2025. – Vol. 7, 1659804. – P. 1-14. – URL: <https://doi.org/10.3389/fpos.2025.1659804>
19. 19. Shah Q.A. *Digital Ethnicism: The Rise Of Identity Politics In The Age Of Hyperconnected Anarchy* [Electronic resource] // *Eurasia Review*. – 2025. – URL: <https://www.eurasiareview.com/22042025-digital-ethnicism-the-rise-of-identity-politics-in-the-age-of-hyperconnected-anarchy-oped/> (accessed on: 15.02.2025).
20. *Digital 2024: osnovnye vyvody iz ezhegodnogo otcheta DataReportal.* — URL: <https://www.byvd.me/ru/blog/2024/02/digital-2024-datareportal/> (дата обращения: 27.02.2024)